

Michel Foucault

Özgürlük ve Bilgi

Fons Elders'le Söyleşi

Clynn Huffer'ın giriş yazısı ve Fons Elders'in
geçmişe dönük yorumlarıyla birlikte

İngilizce çevirisi: Lionel Claris

Türkçesi: Utku Özmakas

İÇİNDEKİLER

Önsöz

“Hayır, her zaman değil, Sahrada asla!” 9

Giriş

“Başka türlü nasıl olabilirdi?” 13

Fons Elders’in Lynne Huffer’a Yanıtı..... 31

Özgürlük ve Bilgi..... 35

Michel Foucault:

Geçmiş Dönük Yorumlar 61

Dizin 119

Giriş

“Başka türlü nasıl olabilirdi?”

Lynne Huffer

I. Kısır Döngü

Michel Foucault ile Hollandalı filozof Fons Elders’in bu olağanüstü söyleşisi ilk kez gün ışığına çıkıyor. Söyleşi, Foucault’nun yaşamında politik faaliyetlerin yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmişti. Elders, Foucault’yla 1971 yılının Eylül ayında Paris’teki daireesinde görüşmüş; bu görüşmeyle aynı yıl Kasım ayında Elders’in moderatörlüğünü üstleneceği ve televizyondan yayınlanacak olan Foucault-Chomsky tartışmasına yönelik bir hazırlık amacıyla yapılmıştı. Foucault, GIP’in (*Groupe d’information sur les prisons*)* bir üyesi olarak hapishane karşıtı eylemciliğinin doruklarındaiken, tam da Fransa’daki Clairvaux Hapishanesi’nde rehine krizinin ve Attica ayaklanmasının patlak verdiği ayda bu söyleşiyi vermişti. O vakitlerde, yani yetmişlerin başında Foucault’nun yazılarındaki odak, bilginin temellerine ilişkin pre-refleksif bir çizgiden, çok daha aleni olan iktidarın bir işlevi olarak bilgi temasına doğru kaymaya başlamıştı. Foucault, aynı yıl yayınlanan “Nietzsche, Soy-

* Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu. (ç.n.)

bilim, Tarih” başlıklı yazısında, “olayların tekilliği”ni (s. 369) ele alma tasarısı olarak “soybilim” terimini ortaya koymuştu; bu yazıya göre bir olay, “bir karar, bir anlaşma, bir saltanat ya da muharebe değil, tersine dönen bir güç ilişkisi, el konulan bir iktidar”dır. Elders’in söyleşisi, geçmişe ilişkin bu soybilimsel kaygıların aslında Foucault’nun dönemindeki olaylara ne denli yakın durduğunu gözler önüne seriyor. Düşünür, gerçek dışlama ve şiddet sistemleriyle suç ortağı olan akılcı ideallere karşı yürüttüğü savaştaki kararlılığını tam da bu yakınlıkla göstermiştir.

Foucault’nun akla yönelik sorgulamasına ömrü boyunca hiç ara vermediği düşünüldüğünde, söyleşinin delilik temasıyla başlaması ziyadesiyle yerindedir. Bu söyleşiden on yıl evvel yayınlanan *Deliliğin Tarihi* (1961), daha önceleri pek de tanınmayan düşünürü belli bir ün kazandırmıştı. Tıpkı bu kitabında olduğu gibi, 1971’deki söyleşi de delilikten yola çıkarak Foucault’nun gerçek hedefini odağına alır: Akla ilişkin Aydınlanmacı ideal. Foucault, söyleşi boyunca bilgi ile özgürlük arasında mecburi bir ilişki olduğu varsayımını sorgular. Bu varsayımına göre bilgi özgürlüğü, özgürlük de bilgiyi getirecektir. Aynı varsayımın başka bir iması da şudur: Ne kadar çok bilirsek o kadar çok özgür oluruz; ne kadar çok özgür olursak o kadar çok biliriz. Bu varsayım en olgunlaşmış haliyle, aklın evrensel bilgi ve mutlak özgürlük ile tamamlanmasını bir ideal olarak konumlandırır.

İfadesini –Elders’in “cennet sorunu” (s. 44) adını verdiği– bu bağlantıda bulan modern Aydınlanma ideali, okuyacağınız söyleşide gözler önüne serilen çarpıcı bir değişimi şekillendiren epistemolojik, etik, politik ve hatta kişisel gerilimler üretir. Elders, sor-

duğu sorularla cennet meselesinin kapılarını aralar: “Aynı anda hem evrensel hem de baskıcı olmayan bir bilgi olabileceği ihtimaline inanıyor musunuz?” Foucault bu soruya yanıt verirken cennet tasarımındaki “zalimliği” (s. 44) faş eder. Düşünür cennet sorununu, sözcüklerin sırasının, diziliminin değiştiği bir formülle ortaya koyar.

İnsan kendini özgürleştirirse her şeyi bilebilir; her şeyi bildiğindeyse özgür olacaktır. (s. 43)

Foucault’nun burada öne sürdüğü mantık, vaat ettiği gelecek ne kadar kesinse, o denli kaçınılmazdır. Sözcüklerin yerinin değişmesi, insanı özgürlük-için-bilgi ile bilgi-için-özgürlük zorunluluğuna hapseder. Oysaki, bu yer veya dizilim değişikliği, insanı ihtiyaçlarına mecbur kılan dışlamaların yol açtığı zulmü de hasır altı eder. Yani delilik, bir yanılısma olarak cenneti ifşa eden bir dışlamayı gözler önüne serer.

Elders, Foucault’ya “Açıkladığınız biçimiyle deliliğe ilişkin bir bilginin, –az çok eksik olsa bile– bizimizin köklerine dair bir keşfe yardımcı olabileceğine inanıyor musunuz?” (s. 38) sorusunu yöneltir. Soruyu fazla müdahale etmeden yeniden şekillendirirsek, Elders’in sorduğu, aslında deliliği bilme sürecinde aklın evrensel bilgide kendi tamamlanışını bulup bulmadığı değil midir? Ayrıca Elders, özgürlük ile bilgi arasında zorunlu bir ilişki kuran bu mantığın doğal olarak, aynı zamanda bastırma, dışlama ya da reddetme olmaksızın deliliği bilmemizin mümkün olup olmadığı sorusunu yöneltmeye çalışmıyor mu? Yani yine bir zulüm/zalimlik söz konusu olmaksızın bir cennetin olup olamayacağını sormuyor mu? Evrensel bir bilginin ve mutlak özgürlüğün mümkün olup olmadığını sormuyor mu?

Foucault'nun bu soruya yanıtı, daha sonra Chomsky ile yapacağı tartışmada, adalet gibi akılcı ideallere yönelik eleştirisiyle son derece tutarlıdır. (“İdeal adalet,” der Foucault Chomsky'ye, “benim sorunun değildir.”) Eylül ayında Elders'e verdiği yanıtta da, delilik teması üzerinden bu felsefi anlaşmazlığın başka bir boyutunu gözler önüne serer:

(...) deliliği anlamak için ilk önce kimin ya da neyin dışlandığına bakmak gerekir. (...) O halde benim varsayımım şu: Bilgimizin evrenselliği dışlamalar, yasaklamalar, inkârlar, reddedişler pahasına; gerçeklik açısından bir tür zalimlik pahasına kazanılmıştır. (s. 39)

Zalimlik meselesi, cennet sorununun işte böyle parçası olur ya da daha iyi ifade edersek, cennet fikri zulmü böyle üretir. Bir Aydınlanma ideali olarak özgürlük ile bilginin birbirinin yerine geçtiği bu bağlantı, “bilgimizin sırrı” ve bizi sessizliğe gömen, dışlayan bir “habislik” olarak zalimliği hasıraltı edip üretir. Foucault, evrensel bilginin bedelinin bir zulüm kısır döngüsü olduğunu söylerken, aslında Nietzsche'nin Aydınlanma'nın temellerini çekiçle yıkmaya çabasından bahseder. Foucault, Nietzsche'nin bıraktığı, kollarını kırbaçlanan bir atın boynuna doladığı o yerden çekici eline alır ve delilik ile sessizliğin mecrasına dalar.

Şu yer değiştirmeye –“İnsan kendini özgürleştirirse her şeyi bilebilir; her şeyi bildiğindeyse özgür olur”– geri dönersek, Foucault'nun bir döngü olarak tanımladığı bu dizilim değişiminin, bilginin zalimliğini ifade eden bir kısır döngü de olduğunu anlarız. Bu zalimce tutum, “komşularını kilit altına alan egemen aklın jesti”ne müsaade eder; oysaki adalet adına mahkûmları parmaklıklar ardına koymaya müsaade

eden o zalimce tutumdan başka bir şey değildir bu. Dolayısıyla Foucault, evrensel bilgi ile mutlak özgürlük arasında bir ilişki olduğuna dair yanılısamayı ortadan kaldıran başka türden bir zorunluluğu faş edebilmek için “terimleri tersine çevirmemiz gerektiğini” söyler: “Her şeyi bilemeyiz” ve “her şeyi bilmek” özgürlük getirmez. Bu tersine çevirme, der Foucault, yalnızca epistemolojik değil aynı zamanda etik ve politik bir zorunluluğu da getirir: “Dolayısıyla, ne kadar çok bilirsek o kadar özgür olacağımızı ya da ne kadar çok özgür olursak o kadar bileceğimizi ümit etmemeliyiz” (s. 43). Bunun yerine, özgürlük ile bilgiyi birbirine bağlayan bu çaprazlamalı, yanılısamalı zorunluluktan “vazgeçmek” zorundayız. “Gerçekten özgür olmak için kendimizi tamamen bilginin kollarına bırakmamamız gerektiğinin keşfedildiği bir dönemde yaşadığımızın farkına varmalıyız.” (s. 43-4).

Foucault’nun bundan çıkardığı sonuç oldukça radikaldir: Şayet özgürlük istiyorsak, evrensel bilginin peşine düştüğümüz, asla tatmin edici olamayacak ve şiddet içeren bir arayışa kalkışmak yerine evrensel bilgi idealini “terk etmeliyiz.” Bu ahmaklığa davet değil, aksine olduğumuz şeyi reddetme tutumuyla ilişkili olarak benliklerimizin sınırlarını gözler önüne serme girişimidir.* Her şeyi bilebileceğimiz yanılısamasının bedeli oldukça pahalıdır: Ötekinin dışlanması. Aslına bakılırsa, bu söyleşiyi aşağı yukarı aynı günlerde gerçekleşen Attica ayaklanmasının aldığı kanlı akıbete bakılırsa bedelin daha fazla olamayacağı açıktır.

* Huffer, Foucault’nun meşhur “Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir” cümlesine gönderme yapıyor. (ç.n.)